

Ю.В. КРИКУНОВ,
керівник Київського міського відділення
Фонду соціального захисту інвалідів

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ І ПЕРЕКВАЛІФІКАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Рассматриваются вопросы обучения и переквалификации людей с особыми потребностями, в частности деятельности Фонда Украины по социальной защите инвалидов и Всеукраинского центра профессиональной реабилитации инвалидов. Очерчены задачи, требующие безотлагательного решения, и всевозможные пути их реализации.

There are observed some questions of studying and retraining of people with special needs, in particular activity of the Ukrainian fund of social help to invalids and Ukrainian center of professional rehabilitation of disabled. There are some tasks which need to be solved immediately, and different ways of their realization.

У жовтні 2002 року виповнилося одинадцять років Фонду України соціального захисту інвалідів, створеного з метою забезпечення реалізації загальнодержавних програм та інших заходів щодо соціального захисту, соціально-трудової та медичної реабілітації інвалідів і залучення їх до суспільно корисної діяльності, що передбачає “забезпечення рівних можливостей”.

Здобуття повноцінної освіти, професії є вельми важливим фактором у житті кожної людини, а для інваліда це набирає особливого значення. Набуття молодими інвалідами фахових навичок дає їм змогу соціально адаптуватись, реалізувати свої здібності з подальшою інтеграцією у суспільство. Тому Фонд, розуміючи це, намагається всіляко допомагати інвалідам у набутті професій, конкурентоспроможних на ринку праці, та здобутті освіти.

У напрямі створення інвалідам належних умов для отримання вищої освіти Фонд активно співпрацює з Відкритим міжнародним університетом розвитку людини “Україна” і оплачує навчання понад 150 осіб з обмеженими функціональними можливостями в його регіональних філіях і представництвах. Зокрема, тільки Київським міським відділенням Фонду в 2000 р. перераховано цьому навчальному закладу понад 1 млн. грн. на “Програму розвитку університету — 2000”.

Відділеннями Фонду відшкодовуються кошти і для перекваліфікації інвалідів, надається фінансова допомога спеціалізованим дитячим та навчальним закладам для дітей-інвалідів на придбання спеціалізованого медичного та технічного устаткування, комп’ютерної техніки, звукопідсилюючого обладнання колективного користування тощо.

Упродовж 1996–2001 рр. виділено 1 млн 890,3 тис. грн. спецшколам-інтернатам і спеціалізованим дитячим установам, 1 млн 326,5 тис. грн. — на обладнання навчальних закладів, 1 млн 514,4 тис. грн. — на перекваліфікацію та навчання інвалідів.

Обдаровані діти-інваліди мають право безоплатно оволодівати музичним, образотворчим, художньо-прикладним мистецтвом у спеціалізованих навчальних закладах або позашкільних закладах освіти.

Одним із головних завдань школи є підготовка випускників до адаптації в складних економічних умовах, до їх включення в незнайомий, складний світ виробничих, ділових і людських стосунків. Але, як свідчить практика, випускники спеціалізованих шкіл-інтернатів виявляються неконкурентоздатними на ринку праці через цілу низку причин, головними серед яких є:

- низька професійна підготовка;
- обмежений вибір професій (пропонований школам-інтернатам), які часто не користуються попитом в сучасних економічних умовах;
- відсутність можливості продовжити професійну освіту чи отримати іншу професію в системі професійно-технічної освіти.

Відповідно до Конституції України та законів України “Про освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” [1] держава забезпечує доступність та безоплатність освіти інвалідам в державних та комунальних навчальних закладах на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям, відповідно до їх бажань та інтересів, удосконалення наукової та професійної підготовки з урахуванням медичних показань і протипоказань для подальшої трудової діяльності.

Професійне навчання є одним із заходів професійної реабілітації. Національною програмою професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001–2005 рр. [2] передбачено збільшити кількість спеціальних груп для осіб з обмеженими фізичними можливостями у вищих і професійно-технічних закладах з набуття конкурентоспроможних професій і спеціальностей відповідно до попиту регіональних ринків з урахуванням особливих потреб таких людей.

У 2001 р. створений Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів, в якому водночас можуть проходити реабілітацію та навчання 100-120 інвалідів. У 2002 р. розпочато професійну підготовку слухачів у Всеукраїнському центрі професійної реабілітації інвалідів з таких професій: “Оператор комп’ютерного набору”, “Секретар керівника” та напрямом “Організатор малого бізнесу” (за модульною програмою МОП). У 2002 р. планується організація навчання за професіями “Вишивальниця”, “Соціальний робітник”, “Бджоляр”, “Швачка”, “Слюсар з ремонту автомобілів”, “Овочівник”.

Успішність професійної реабілітації і професійного навчання, як її складової, досягається через реалізацію таких заходів:

- точна ідентифікація інвалідів, визначення їхніх потреб у медичній, соціальній та професійній реабілітації;

— розроблення спеціальних методик психологічної, медичної та професійної реабілітації;

— індивідуальний підхід;

— диференціація рівнів професійної підготовки.

В Україні у 2001 р. чисельність інвалідів, які навчалися у професійно-технічних навчальних закладах, становила 3 826 осіб, що на 44,7% більше порівняно з 1994 р. Починаючи з 1997 р. у професійно-технічних закладах м. Києва розпочалося навчання дітей-інвалідів з числа випускників спеціалізованих шкіл-інтернатів; підготовка ведеться за відповідними професіями:

глухонімих дітей:

— оператор електронно-обчислювальної техніки — ПТУ № 1, 6, 11;

— кухар-кондитер — ПТУ № 33

— штукатур, плиточник, столяр-будівельник, паркетник — ПТУ № 26;

— швачка-кравець — ПТУ № 39, 46, 49;

з вадами зору:

— оператор комп'ютерного набору — ПТУ № 43;

з розумового розвитку та хворих на ДЦП:

— складальник взуття, взуттєвик з індивідуального пошиву взуття, слюсар-ремонтник (взуттєвого виробництва) — ПТУ № 12.

Згідно з програмою “Столична освіта 2001—2005 рр.”, затвердженою сесією Київради 08.11.2001 р. за розділом “Київський робітник”, передбачено підготовку осіб з обмеженими фізичними можливостями в усіх профтехучилищах м. Києва. Додатково, починаючи з 2002 навчального року, здійснюється навчання названої категорії учнів за професіями: слюсар-ремонтник; столяр; монтажник радіоелектронної апаратури та приладів; слюсар; флорист.

Довузівська підготовка має на меті адаптувати рівень знань абітурієнта до вимог вступних випробувань у вищих навчальних закладах взагалі та конкретного вищого навчального закладу зокрема. На жаль, саме на цьому етапі існують певні бар'єри щодо навчання інвалідів, до яких належать: платний характер довузівської підготовки і відсутність програм та методів підготовки, розрахованих на абітурієнтів з фізичними вадами.

Наслідком цього є збільшення відстані між рівнями підготовки до вступних випробувань абітурієнта-інваліда та решти абітурієнтів. Особливо це стосується абітурієнтів-інвалідів із малозабезпечених верств населення.

Для здійснення фахової підготовки інвалідів у вищих навчальних закладах (ВНЗ), згідно із Законом України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” та відповідно до наказу Міністерства освіти та науки України від 29 лютого 2000 року № 37, передбачено ряд гарантій і пільг інвалідам у здобутті ними вищої освіти у державних навчальних закладах. Так, у 2001 р. 3540 інвалідів навчалися у ВНЗ I—II рівнів акредитації. Це в 2,1 раза більше ніж у 1994 р. Але, незважаючи на збільшенні абсолютної кількості інвалідів, які протягом аналізованого періоду навчалися у

навчальних закладах, питома вага інвалідів серед учнів і студентів залишається незначною.

3-поміж студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації інваліди становили у 2001 р. 0,6 %. Ще гірша ситуація склалася з навчанням інвалідів у ВНЗ III—IV рівнів акредитації. Питома вага чисельності інвалідів, котрі навчалися тут у 2001 р., дорівнювала 0,2 %.

Однак — і це треба брати до уваги — система освіти в Україні завжди мала суттєві недоліки, що не дозволяли або значно ускладнювали навчатися громадянам з обмеженими фізичними можливостями.

Тож які недоліки системи освіти це спричиняють?

1. Відсутність безбар'єрної архітектури — інваліди з порушенням опорно-рухового апарату практично позбавлені можливості відвідувати аудиторії.

2. Відсутність відповідних санітарно-гігієнічних умов у ВНЗ і школах.

3. Відсутність відповідної медичної підтримки (психологічної та соціальної) студентів і викладацького колективу.

4. Неадаптованість засобів навчання людей, що мають вади зору, слуху, хворі на церебральний параліч та ін.

5. Певна відстороненість, байдужість громадської думки щодо осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Перелік недоліків можна продовжувати й далі, але висновок впливає один: якщо ми справді хочемо використати надання освіти інвалідам як один із засобів їх соціальної реабілітації, необхідно кардинально міняти існуючу систему освіти у бік її більшої відкритості для людей з обмеженими можливостями.

Міністерство освіти і науки України, за дорученням Кабінету Міністрів, розробило Комплексну програму освіти та фахової підготовки інвалідів, що спрямована на створення сприятливих педагогічних, психологічних, соціально-економічних, медичних, організаційних і правових умов та гарантій для реалізації прав інвалідів на отримання освіти відповідно до їх інтелектуальних, психологічних і фізичних можливостей.

Основними завданнями програми є:

— забезпечення конституційних прав інвалідів на профорієнтацію, освіту, професійне навчання;

— широке сприяння інтеграції інвалідів у суспільство;

— створення сприятливих умов для фізичного, психічного та духовного розвитку дітей-інвалідів, забезпечення їх правового та соціального захисту;

— психологічна адаптація дітей-інвалідів у суспільстві і формування в населення позитивного ставлення до інвалідів;

— забезпечення освіти та фахової підготовки дітей-інвалідів з метою їх підготовки до трудової діяльності, самообслуговування, самозабезпечення та сімейного життя;

— розроблення й удосконалення системи функціонування освітніх закладів різних форм власності з метою інтеграції інвалідів у навчальний процес;

- розроблення системи фінансової підтримки і кредитування освіти дітей-інвалідів і членів їх сімей;
- проведення заходів щодо профілактики форм поведінки серед дітей-інвалідів;
- здійснення інформаційної і профілактичної роботи серед населення з метою попередження інвалідності та процесів депопуляції;
- підтримка і реалізація наукових розробок, спрямованих на вирішення актуальних проблем освіти інвалідів;
- забезпечення дітей-інвалідів підручниками, навчальними посібниками та іншими засобами навчання.

Коли хтось говорить про своє бажання бути незалежним, то співрозмовник (як правило) іронічно з'ясовує, від кого цей "хтось" хоче не залежати. Від грошей? – Неможливо, так само як і від суспільства. Різні організації нерідко виступають із гаслами незалежності для інвалідів, пропонуючи нові способи інтеграції в суспільство, можливості для освіти і працевлаштування. В цьому випадку незалежність, як мета, визначена. Однак це не можна назвати незалежністю від суспільства або грошей, як хтось собі уявляє. Скоріше, це незалежність інваліда від своєї інвалідності. Тобто право на рівні можливості з усіма для життя у світі людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – № 21.
2. Указ Президента України від 13.07.2001 р. № 519/2001 "Про національну програму професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001–2005 роки".

Mary Konya Weishaar, Ph.D.

*(Department of Special Education and Communication Disorders
Southern Illinois University Edwardsville)*

IMPROVING SERVICES FOR CHILDREN WITH DISABILITIES IN UKRAINE

Данная статья «Улучшение услуг для детей-инвалидов» касается создания программ поддержки студентов с недостатками в Украине и США. Здесь очерчены главная цель и направленность деятельности Университета «Украина», что находится в Киеве. Названный университет, что был создан П.Таланчуком, занимается именно предоставлением образования студентам с недостатками разных форм и степеней сложности и является единственным и

лидирующим университетом такой специализации в Украине. В статье описаны также законы, что касаются людей с недостатками в США, которые были приняты в 1975 и 1990 гг. Первый базируется на шести принципах, которые отмечены с небольшим объяснением в статье. А вывод из всего сказанного такой: американские законы, а также принципы, на которых они базируются, могут быть очень полезными для украинских служб поддержки людей с недостатками.

The experience and law of the United States might provide a foundation for developing an organized system of support for students with disabilities in Ukraine. If these six principles were included in Ukrainian schools, all children with disabilities from the ages of three to twenty-one would have the opportunity to receive an appropriate individualized education within an integrated environment. They would be more likely to succeed, not only at the university, but also by becoming productive members of society.

University "Ukraine" has become a leader in the support and education of students with disabilities in an integrated environment. With the addition of integrated education from the ages of three through twenty-one, University "Ukraine" would be in a position to assist students in achieving greater success.

Overview

During fall, 2002, the author worked as a Fulbright Senior Scholar at Open International University of Human Development, or University "Ukraine", in Kyiv. This university served over 11,000 students per year in several regions of Ukraine and was founded in 1999 by Professor Petro Talanchuk, the first Minister of Education of Independent Ukraine. One of the primary purposes of the university was to "integrate people with disabilities into society" and "modification of examination and study regulations in recognition of special needs for disabled to be given equal opportunities to participate in study". Approximately 10% of the student body had a disability, including blind and partially sighted, deaf and hearing impaired, physical disabilities, and health impaired. The author's understanding was that the mission of University "Ukraine", to serve students with disabilities, was unique and did not occur in other universities in Ukraine.

While teaching classes at University "Ukraine", the author worked with several students who had disabilities. Out of about 60 students in the author's classes, approximately 10 had obvious disabilities. Students with disabilities were bright, eager, and largely successful in the classes. However, it was also observed that these students often sat by themselves in classes and did not participate as much as their nondisabled peers. The author was told that students with disabilities experienced some difficulty adjusting to the learning environment because this was the first time in their school careers that they had been taught in an integrated environment.

The United States of America (USA) has a long history of mandating services through law to meet the needs of students with disabilities. Two